

BÁTHORY ISTVÁN FEJEDELEM

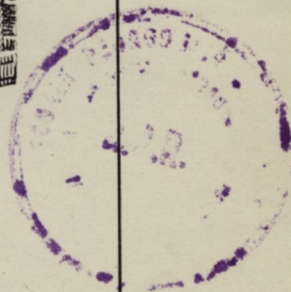
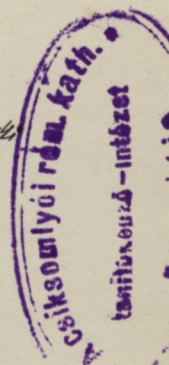
IRTA:
DR. BIRÓ VENCEL

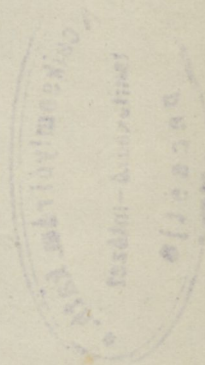
A kolozsmonostori apátsági templom szentélye.

TÓTH ISTVÁN RAJZAIVAL

„Gloria“-könyvnyomda Cluj-Kolozsvár, Str. Universităţii (v. Egyetem-u.) 8.

105
0000

105
0000

NAVY & AIR FORCE
MAIL SERVICE

105
0000

105
0000

Az időszerűség egy-egy emléket a felszínre vet. A kedvezőket képzeletünk ragyogásában megcsillogtatja, körülményeit visszavarázsolja és az emlékezet tárházában, mintegy felfrissült színes virágot, ismét elraktározza.

Négyszázéves idők távlatából eképpen csillan fel most Báthory István neve. Fenségesen, tisztán, a teremtő erők magaslatán. Képe szemléletében két nemzet csodáló szeme olvad össze. Mindkettő magáénak vallja őt s felszaporodott érdemeiből vetélkedve fon feje köré koszorút.

Megkapó gyümölcsös kert az, ahol e koszorú első levelei kizöldültek. A Magura-hegység déli lejtőjén, a Kraszna folyó két partján, hosszú házsorban, emelkedett helyen terül el Szilágysomlyó. A város mellett kimagasló hegytetőn, a Várhegyen, a várromok már alig látható maradványai a Báthory-család hajdani hatalmáról regélnek. A néphit titkos alagútát rajzol alájuk, amely mélyen leereszkedik, le egészen a város piacáig, az ott pompázó, romjaiban is szép Báthory-lovagváríg. Két csonkán maradt kerek bástyája, az egyik kapuja fölé emelt magas őrház, az ovális formára kiegészíthető falrészek lebilincselő varázsa, századokkal előbbi korból támaszt gazdag emlékeket. A környéken messze területen szóródtak el a falvak, a Báthoryak gazdagságfájának ez életerős gyökerei.

E lovagvárban, éppen négyszáz évvel ezelőtt, 1533. (Possevino egykorú jezsuita szerint 1534-ben) szeptember 27-én született Báthory István. Vallásos szülei, Báthory István vajda és Telegdi Katalin, gyermekük születésének idején Szűz Mária tiszteletére kisdud templomot építettek és azt bőven felszerelték. A ma is fennálló plebánia-templomnak hálós és bordás ívezettel boltozott szentélye e korból való. 1423-ból eredő kis harangja, egy féldomború feszülete még régibb időkből származik. A sekrestye ajtófél díszkőfaragása, szentségháza, szentségtartója, bámúlatba ejti a szemlélőket. A templom

magasabbra vont tornyával kiemelkedő dombocskán állandó emlék gyanánt hirdeti, hogy Báthory István a vallás jegyében kezdett élethívatást.

Fiatal korában majdnem egész Európát bejárta és utazásának tanulságait emlékezetébe véste. A főúri ifjak az időben előkelő családok vagy uralkodók udvarában nyertek továbbképzést, katonai nevelést. Így jutott ő is Várdai Pál érsek, majd Ferdinánd magyar király udvarába. Innét tudományozomja Olaszországba vonzotta, ahol a páduai egyetem hallgatója lett. Itt tanulása emlékére Poniatowsky Szaniszló lengyel király életnagyságú szobrát állíttatta fel. A művészi szempontból kifogás alá eshető mű a maga egyszerűségében külső országban is nevének emlékezetét őrzi.

Idő múltán, János Zsigmond fejedelem uralkodásakor, az erdélyi vezető emberek közé emelkedett, világlátottsága, nyelvi ismerete révén többször követi megbízásokban járt el. A politikai események össze-visszasága miatt felbosszankodott Ferdinánd király öt követküldése alkalmával Bécsben fogságba is vetette és két évig abban tartotta.

A politikai állásfoglalásban akkor nem volt könnyű az eligazodás. Erdély külön fejedelemség volt, a töröktől függött és neki évi adót fizetett. A török viszont az országnak szabad fejedelemválasztó jogot biztosított és belső ügyeibe nem avatkozott be. De a magyar királyság, amelytől Erdély a magyar Nagyalföld török megszállása miatt elszakadni kényszerült, szintén jogot tartott Erdélyre. A két versengő hatalom között Erdélyország állandó gondok között hanyódott. A török barátság keresztényietlennek tűnt fel, viszont a magyar király a földrajzi helyzet miatt Erdély megvédésére nem vállalkozhatott. A hovácsatlakozás kérdésében az erdélyiek véleménye többször megoszlott.

János Zsigmond fejedelem uralkodásának végén olyan szerződést kötött, amely szerint halála után az ország különállásáról lemondva, megint vajdasággá, a magyar királyság részévé lenne. Az ország többsége azonban a végrehajtást lehetetlennek tartotta és a fennálló helyzet mellett kitartott.

Báthory István is ezek táborába tartozott és ezek összefogásából lett fejedelem. Az ellenállókat megtörte, vezetőjüket, Békés Gáspárt, csatában legyőzte és uralkodását megszilárdította. E nehéz helyzetben annyi bölcseséget, hozzáértést és

mérsékletet tanúsított, hogy cselekedeteiben az ország tetszésével találkozott.

Hasonló okossággal hátrították el az erdélyiek a veszedelmet, amely az ország szabadságát a pártfogó török részéről veszélyeztette. A török ugyanis a választást megelőzve, Báthoryt úgy akarta kinevezni. Az erdélyiek látták a bajt, amely kinevezés esetén reájuk vár, azért a kinevező iratot, helyes körültekintéssel, a végrehajtott választás után olvastatták fel.

A szilágysomlyói Báthory-vár romjai.

Báthory józan higgadtsága e kérdés megoldásában is lebilincselte az erdélyieket.

Az ország különállásának ilyen módon való ügyes biztosítása, a fejedelem kitartása és komolysága, a határok megvédésében és a Békés-féle ütközetben tapasztalt hadvezéri arravalósága a lengyelek figyelmét is felköltötte. Ötévi uralkodás után Báthoryt királyukká választották. A lengyel nemzet éppen akkor élet-halál harcát vívta az oroszokkal. Az oroszok egyre-másra szedték el a lengyelek várait, szállták meg földjüket és egész Lengyelország meghódítása eszükben forgott.

A megpróbáltatások reménytelenségében erőskezü ki-

rályra volt tehát szükségük, aki az orosz terjeszkedésnek végét vessen. S Báthoryban nem is csalódtak. A hadsereget újjá szervezte, annak létszámát sok fizetett, közte sok erdélyi vitézzel sokszorosan emelte. Possevino jezsuita atya írta, hogy még sosem látott olyan halálmegevétessel harcolni, ahogyan a székelyek az oroszok ellen küzdöttek. A fejedelem megsegítésére maga Erdély is nagy áldozatokat hozott. A hősi nekilendülés teljes sikerrel járt, az orosz meghátrált, sőt csakhamar védekezésre kényszerült. A keresztény vérontás ellen végül is a pápa emelte fel szavát, mire az ellenfelek ismét kezefogtak. A letarolt harctereken újból a béke virágai nyíltak és hirdették a honmentő király nevét.

Ami ideje a sok harc, hadi elfoglaltság között fennmaradt, Báthory István azt a béke műveinek emelésére fordította. Lengyelországban is, Erdélyben is. Ott iskolákat emelt, Grodnóban templomot, Varsóban szegényházat, Vilnában főiskolai otthont épített, a krakói akadémiát újjá szervezte, a közintézmények létesítésére adakozásait mindenfelé bő kézzel szórta. A vilnai egyetem az ő nevét viseli. Az ország megvédelmezésével és belső intézmények megteremtésével eképpen érdemelte ki a legnagyobb lengyel király nevet.

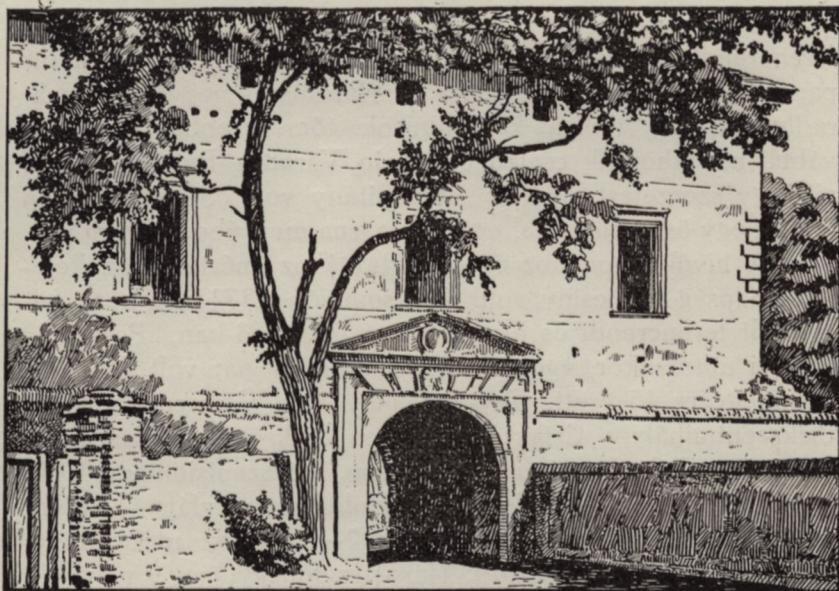
Szívünkhöz közelebb állanak és tiszteletünket jobban fokozzák azok az intézkedések, a melyeknek nyomán Erdélyben manapság is érezhető hatások nyertek életet. Ő ugyanis lengyel királysága idején sem vette le szemét Erdélyről. Fejedelme maradt annak továbbra is, bár távollétében bátyját, Kristófot, majd ennek fiát, Zsigmondot is fejedelemmé választották. Ezek tehát helyettesei gyanánt tüntek fel és akaratát készséggel végrehajtották.

Lengyelországból sok dologban intézkedett, nemességet, birtokot adományozott, vallási és kulturintézményeket létesített. Az árván maradt gyermek, Zsigmond fejedelem, neveléséről gondoskodott, nagykorúságáig Erdély igazgatására három tagú kormányzótestületet, majd egyszemélyben kormányzót rendelt. Így az erdélyi fejedelmek névsorában haláláig, 1586-ig tartó időjelzéssel szerepel.

A tizenöt év, amely ilyen módon a fejedelemség másfélszázados idejéből reá esik, nemcsak az évszámokban, hanem a művelődésben való előrehaladásnak is olyan korszaka, amely díszes lapokat tölt meg Erdély történelmében. Az ország

lakosságának jelentékeny részébe több vallásosságot vitt és a tudomány fáklyáját új életre gyújtva, azt százados lendülettel fejlesztette.

Jellemvonásait a lengyelek síremlékén így összegezték : A béke és háború műveiben híres, jámbor, igazságos, szerencsés oroszverő. Ha az erdélyiek is oda véshették volna fejedelmük jellemző vonásait, gazdag jelzőkkel díszítették volna a síremlék erdélyi emlékét ; a Báthory-család címerének sár-

A Báthory-vár kapubejárata.

kány fogait. E fogakkal ugyan a kötelékeket, amelyek Erdély német guzsbakötésével fenyegettek, széttépte, de hiányoznak a síremlékről az intézetek nevei, amelyeket a katolikus és egyben az országos tanügy felvirágoztatására kegyes kézzel alapított. Nincsenek ott a hálaszavak, amelyeket a kihalásra kárhoztatott katholicizmus, alatta némi erőre kapva, köszönettel hangoztatott. Elhaló hangjának fokozására ugyanis Báthory idejében kapott biztatást és a jövő századokra kiható művelődési alkotások megőrzésére bátorságot.

Uralkodásának megkezdésekor az erdélyi katolikusokat nagyon szegényes helyzetben találta. Elődje, János Zsigmond

fejedelemsége alatt Erdélyben a hitújítás ugyanis befejeződött. A különböző vallások elhelyezkedtek és ezzel Erdély vallási térképe megalakult. A protestáns vallások egymástól is hódítottak, gyarapodásuk azonban elsősorban a katolikusok rovására történt. Ennek következtében a katolikus vallás erőben az utolsó helyre került.

Az 1556-ban kimondott katolikus vagyonelevél, majd a katolikus papságnak 1566-ban elhatározott kiutasítása a katolikusok erejét majdnem teljesen megtörte. Megszűnt a katolikus püspökség, papnevelő, a szerzetesek a csíksomlyói ferencrendiek kivételével az országból eltávoztak. A katolikus papság megtűrten csak Csík- és Háromszék megyékben maradhatott meg, ahol a katolikusok tömegesebben éltek, továbbá a Báthoryak családi birtokain. Váradra Báthory Kristóf vitt egy szerzetest, amikor ott kapitány volt, Szilágysomlyón is volt egy öreg minorita, egész Kraszna megyében három pap.

A hívők számához és elszórtságához mérten a székelyföldi papság is kicsiny volt. Csíksomlyón 1572-ben négy felszentelt ferencrendi és három fráter élt. 1583-ban, Possevino erdélyi utazásakor, egész Székelyföldön 24 pap volt. Közülük Csík megyére 15 esett. Egy-egy pap volt Csíkszenttamáson, Csíkszentmihályon, Csíkszentmiklóson, Csíksomlyón, Csíkszentgyörgyön, Csíkménaságon, Kozmásán, Csíkszentsimonon, Csíkszentkirályon, Csíkmindszenten, Boldogasszonyfán. Kászonyfaluban és Gyergyószentmiklóson 2—2, de az utóbbi helyhez négy plebánia tartozott. Háromszék megyében 9 pap volt. Orbai széken 4, Kézdi széken 5, és pedig Kézdiszentkereszten, Esztelneken, Lemhényen, Kézdiszentléleken. Püspök nem lévén az országban, a székely papság két esperes igazgatása alatt állott. Az egyik Csík megye papságának volt a feje és Csíksomlyón lakott, a másik Háromszék papságát igazgatta és Gelence volt a székhelye. Az espereseket a papok választották és a fejedelem erősítette meg. Papokká a Leleszre menekült csanádi püspök vagy pedig a kamienici (oroszországi) püspök szentelte őket.

Megtörtént, hogy pap hiányában itt-ott vándorpapot vagy szónokot fogadtak. Főleg a törökhódoltság területéről vetődött Erdélybe. Volt olyan nemes, aki katolikus pap hijján, protestáns szónokot tartott birtokán, de nem engedte, hogy olyasmit mondjon, ami a katolikus vallás ellen van. Máskor ér-

telmesebb világi ember helyettesítette a papot, így Kolozsváron 1579-ben egy asztalos mester olvasta fel vasárnap és ünnepnep az evangéliumot, és azt meg is magyarázta.

Hátrányos volt az is, hogy a magára maradt papság kiképzése és életmódja nem felelt meg az egyházi előírásoknak. Így a rendes formák betartásával házasodtak, a házasságról

A Bátor-vár két bástya.

írásbeli bizonyítványt adtak ki. Papnevelőintézet híján harangozókat, kántorokat is felszenteltek. Kellő ismeret nélkül jutván állásukba és ellenőrzés nélkül magukra hagyva, a katolikus vallás megvédésére és terjesztésére gyengék voltak. De így is katolikus szempontból igen nagy érdemük az, hogy hűveiket vallásukban megtartották. Misszió tartásra a ferencrendiek vállalkoztak, akik csíksomlyói kolostorukból egész Székelyföldre eljártak.

A Székelyföldön kívül itt-ott maradtak katolikus szigetek. Legtöbb katolikus volt Nagyváradon, Kolozsvárott és Gyulafehérváron. Kisebbszámúak voltak Torda vidékén. Lugos és Karánsebes vidékén a nemesség nagy része szintén katolikusnak maradt. A székely katolikusok száma mintegy 40000, Kolozsváron mintegy 3–500 ember, Gyulafehérváron 300

katholikus család lakott. Legtöbben voltak Nagyváradon, számuk 2500—3000 ember körül volt. Ezek mellett elszórtan itt-ott éltek katolikusok.

Az elgyengült katolikusság megsegítésére Báthory István vállalkozott. Már fejedelemmé választása előtt hívta családi birtokára a jezsuitákat, a kiket Bécsben ismert meg. Fejedelemmé választásakor esküt tett, hogy a vallást nem fogja erőszakosan terjeszteni és ez ígéretét be is tartotta. Emellett azonban célul tűzte ki, hogy a katolikus vallást védelmébe veszi és megerősíti. Célja elérését a katolikus papok lelkes munkájától várta. A magyarországi ferencrendieket hívta először Erdélybe, de mikor ezek kérésének nem tudtak eleget tenni, figyelme ismét a jezsuiták felé fordult. A jezsuiták ugyanis már ekkor, megalakulásuk első évtizedeiben, tettvagyukkal, meggyőződésükkel, tudományukkal terveinek keresztül vitelét ki'átásba helyezték. Békés Gáspár felkelése, majd lengyel királlyá választása, a török háború félelme, a jezsuiták részéről a nagy emberhiány szándékának megvalósulását évekre késleltette, míg végre 1579. szeptemberében a lengyel jezsuita tartományfőnök tizenegy rendtagot hozott be Erdélybe.

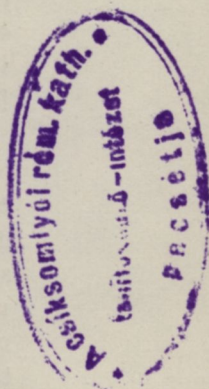
Az 1579. okt. 21-től 24-ig tartott országgyűlés, amikor a jezsuitákat befogadta, arra kérte a fejedelmet, hogy ami végezt t. i. tanítás végezt bejöttek, maradjanak meg amellelt. Lakóhelyükül Kolozsvárt, illetve ennek külvárosát, Kolozsmonostort és Gyulafehérvárt jelölték meg.

Kolozsmonostor volt a jezsuiták első lakóhelye. A háromágú Szamos folyó mellett, kiemelkedő dombon, állott a XI-ik századból eredő bencés-apátság, két tornyú csúcsíves templommal, mellette a Szamos felé eső oldalon rendházzal, várszerűen megerősített körfalakkal. A Szamoson túl mérföldekre terjedő hegyoldal huzódik, akkor dúsan termő szőlőkkel, a völgyben termékeny síksággal, gondozott kertekkel. Költők, festők képzeletét foglalkoztató csodás táj, ahol a lelkes csapat, mint első állomáshelyén, megállott. A templom szentélye ma is áll és az utóbb hozzáépített hajóval rendeltetésének szolgál.

A jezsuiták 1580. január 11-én itt nyitották meg iskolájukat. Mivel azonban Kolozsvár és Kolozsmonostor falú között akkor még pusztaság terült el és a tanulók két mérföldnyire nehezen járhattak ki a városból, a fejedelem csakhamar be-

hozta őket. A Farkas-utcában az igen tágas és üresen álló volt ferencrendi zárdát adta nekik lakásul. A templom ajtajával szemben állva, jobbkéz felől állott a rendház a templommal összeépítve. Bal felől régi apácazárda állott, ez lett az iskola.

Az elhelyezést a kolozsvári református kollégium tulajdonában lévő, most közölt kép szépen szemléleti. A kép eredetije az 1780-as évekből eredhet. Rokokó díszítésekkel éke-

A jezsuita templom és kollégium a kolozsvári Farkas-utcában.

sített kép, valószínűleg fametszet. Jobb oldalon egy, balfelől több kisebb ház áll, a rajzoló gyenge kivitelében egyik fekvő helyzetben. E baloldali házakat utóbb a jezsuiták építkezésre megvásárolták. A rendház előtt valószínűleg kút állott.

Az épületek rendbehozásához a fejedelem küldött anyagot, téglát és pénzt is adott. A sajátjából hozatta tehát rendbe a romokat, amelyek egyházi jellegét leginkább az a körülmény mutatta, hogy a kolostor odaadásához a fejedelem a pápa beleegyezését kérte.

A jezsuiták fenntartására a kollégiumnak adományozta a reformáció miatt megszűnt kolozsmonostori bencés apátság

birtokaiból Kolozsmonostort, továbbá Bács, Jegenyé, Tiburc, Kajántó és Bogártelke helységekben fekvő birtokokat. E helyek közül egyesek előzőleg magán emberek kezébe kerültek, amelyeket a nemeslelkű fejedelem saját pénzén váltott vissza. Senki az adományozás ellen fel nem szólalt, annyira nyilvánvaló volt, hogy egyházi jellegű birtokokot eredeti rendeltetésüknek ad vissza.

Az alapítólevél szerint az adományozás a jezsuita kollégiumnak szólt, de az alapítás egyben a célt is megjelölte, amely végett az alapítás történt. E cél pedig a hatholikus érdekek előmozdítása az iskolában s az iskolán kívül. Vagyis az alapítás nem a tanítókért történt, hanem a tanítók alapítottak a célért. És míg e cél megvalósul, addig az alapítás rendeltetését betölti. Vagyis a jezsuitáknak adott vagyon az első perctől fogva katolikus közvagyon, ahogyan Báthory István uralkodása óta azt minden erdélyi katolikus uralkodó felfogta és a szerint kezelte.

Amint a jezsuitáknak 1581-ben kapott alapítólevele kifejti, a fejedelmet a betelepítésükkel kettős cél vezette: az erdélyi katolikusság megerősítése és a tanítás. Vallásos buzgósága mellett tehát országos szükségen akart segíteni. A szerzetes rendek s általában a katolikus papság kiűtasítása ugyanis az iskolázás aláhanyatlásával járt. A katolikusoknak nem maradt egy középiskolájuk sem. Arról pedig, hogy a tanításról az állam gondoskodjék, akkor még szó sem esett, ez tisztán a vallások ügye volt. Az állam segítése abban merült ki, hogy esetleg anyagi támogatásról gondoskodott. Olyan viszonyok között tehát, amikor egy-egy iskola jellegét azok tanítóinak arravalósága szabta meg, nagy jelentőségű az a körülmény, hogy a jezsuiták kísérletezések helyett pontosan megszabott tantervvel léptek a világ elé. A protestánsoknak voltak ugyan középfokú iskolái (Kolozsvárt, Marosvásárhelyen, Nagyváradon, Gyulafehérváron), de ezek is a megalakulás nehézségeivel küzdöttek. Ezek először Izabella királynéhoz, majd János Zsigmondhoz fordultak pártfogásért, tanárokért, a felsőfokú tanítás meg teljesen hiányzott. A hiány pótlása az iskoláikról híres jezsuitákra várt.

Az alapítólevélben a fejedelem felhozta, hogy az erdélyi ifjak, hogy főiskolát végezhesenek, hosszas vándorlásokra kényszerülnek. Más keresztény fejedelmek példájára tehát a

jezsuitákat hívta be, mint akiket tudományuk és jámborságuk ajánl.

A városban 1581. tavaszán megnyílt jezsuita iskola középfokú iskola volt, amely főiskolai tagozattal is rendelkezett. A főiskolában a tanítást 1585-ben kezdték meg, azon filozófiát és teológiát tanítottak. A filozófia tulajdonképpen a mai középiskola két felsőosztályát pótolta, így tehát a középiskola a mai összetételében nagyjában az akkori filozófiai képzést is megadja. A tanításban a végső cél a teológiai tanuláshoz szükséges ismeretek megszerzése volt.

A tanulók iskolai nevelésének elősegítői jórészt a nevelő intézetek: diákotthonok voltak. A kisebb tanulók részére konviktust szerveztek. Tagjainak száma 1585-ben 80 volt. Eleinte vegyes összetételű, amennyiben a rektor néhány kézművest is felvett, akik írás-olvasás tanulása végett jöttek az intézetbe. Itt tehát szegény-gazdag együtt lakott, tanítóikkal közösen étkeztek. Temetésekkor énekeltek, házi teendőket is végeztek. E foglalkozások utóbb a szegény diákokra hárultak. A tanulók egyrészének szegénysége okozhatta, hogy a konviktust csakhamar ketté választották, a következő évben a szegénytanulók konviktusáról olvashatunk.

A nagyobb tanulók az u. n. szemináriumban nyertek elhelyezést. Báthory István ez intézet alapítását a jezsuiták beköltözése után azonnal tervbe vette. Főleg a szegények számára akarta felállítani, ezzel is kimutatván emberszerető érzését, amely intézkedéseit általában áthatotta. XIII. Gergely pápa, amint más országokban is tette, a szeminárium tervét azonnal felkarolta, annak segélyezésére 15 éven át évi 1200 tallért ígért. Báthory István ugyanekkor összeget, évi 1000 aranyat, ajánlott fel a szegény tanulók eltartására. A fejedelem eszében eleinte két szeminárium felállításának gondolata forgott, külön a nemesek és külön a nem nemeseknek. Alapítólevele szerint azonban a szeminárium nemesek, nem nemesek részére egyaránt szolgált. De az összeg, amelyet rendelt, csak a szegények eltartására volt fordítható. A Possevino által szerkesztett szabályzat szerint ugyanis a gazdagok, ha erényesebb élet után vágyva bekiváncokztak, fizetni tartoztak. Csak abban az ellátásban részesültek, mint a többiek. A szeminárium — az alapítólevelét ezt az elnevezést használja — eszerint elsősorban a szegény ifjak számára készült otthon lett és e jellegét utóbb

is megőrizte. A nagyobb diákok elhelyezése volt a cél, tagjainak száma 1585-ben 50 volt, a tagoknak legalább 15 éveseknek kellett lenniök.

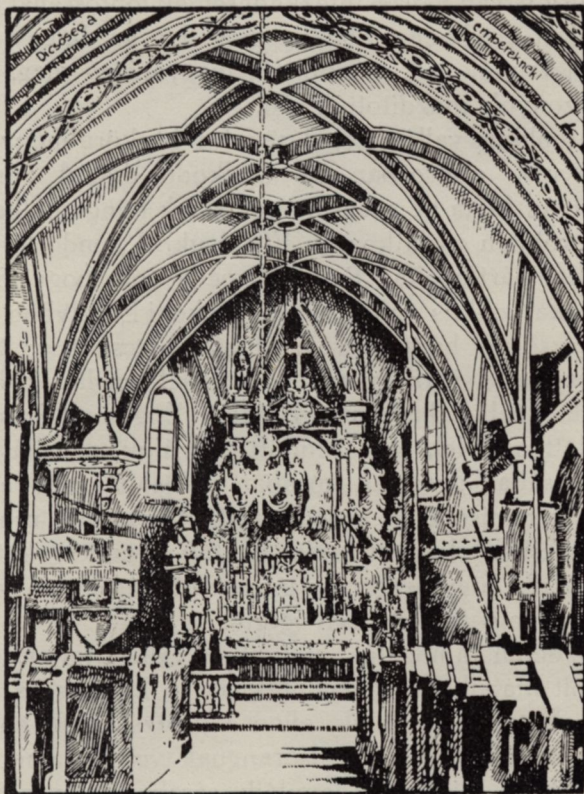
A szeminárium első évben bérelt házban volt elhelyezve, Possevino, akit a király az ügy elintézésére Erdélybe küldött, a kolozsvári városi tanáccsal történt sok tanácskozás után kivitte, hogy a város 1000 forintért házat vett, amelyet szeminárium céljára egy évre bérbe adott. A ház azonban roskadozó, földes volt. Benne a diákokat a megbetegedés veszélye fenyegette. Kicsiny is volt, 20 bennlakónak rendezték be. Possevino szeretne volna az Óvárban lévő volt ferencrendi zárdával elcserélni, a hol akkor az unitáriusok tartottak fenn iskolát. A szeminárium a város falai mellett állott, valószínűleg az Óvár falai mellett, azért kérték helyette az óvári ferencrendi rendházat.

A következő évben a jezsuita tartományfőnök jött Erdélybe s vette kezébe a szeminárium elrendelésének ügyét. A városi tanács először kész volt arra, hogy az előző évben vett házat 300 tallér értékig 50 diák számára három évre berendezze, majd beleegyezett, hogy a jezsuiták a kollégiummal szemben fekvő házacskákat építés céljaira megvehessék. Meg is vették. A szeminárium szebb fekvésű lett, mint a kollégium, homlokzata délre nézett.

A jezsuiták kiutasítása után az országgyűlés 1622-ben és 1638-ban a templomot, a ferencrendi és apáca zárdát, ezek épületeivel és egész telkével, úgyszintén a szemináriumát is a reformátusoknak adományozta. E helyeket ugyanis a jezsuiták kiköltözése után az államkincstár lefoglalta. Azóta nem tartoznak azon vagyontömeghez, amely jelenleg a gyulafehérvári róm. kath. egyházmegye tulajdona.

Gyulafehérváron a mai katolikus gimnázium homlokzatának helyén állott az u. n. Báthory-templom, a melyet a jezsuiták ez időben kaptak meg, Rendkívül szép csúcsíves templom volt. Hajdan a domokosrendűek bírták a templomhoz épített zárdával együtt. E templomban temették el Báthory Kristóf fejedelmet és ravatalozták fel a szerencsétlen véget ért Báthory Endrét, és innét vitték a székesegyház kriptájába. A rendházból ma is meg van egy rész, földszintje kápolnául szolgál. A jezsuiták a tanulók bennlakására nevelő otthont is rendeztek be, a melyhez a fejedelem évi segélyel járult.

Az iskolán kívül, a melyet a jezsuiták gyulafehérvári rendházukkal kapcsolatban tartottak fenn, magában a fejedelmi udvarban is volt kisebb iskola. A gyermek Báthory Zsigmonddal együtt ugyanis több főúri ifjút neveltek, akik tanuló és játszótársai voltak. Az ifjak részben magyarok, részben lengyelek voltak. Számuk 10-re ment fel. E fiukat is a jezsuiták tanították az általános tanítási módszerük szerint.¹

A szilágysomlyói Báthory-templom szentélye.

Nagyváradon a jezsuiták Erdélybe költözése után Possevino hosszabb időt töltött és e helyre a rend állandó letelepülését is kieszközölte. Szántó István jezsuita két társával érkezett a városba és lelkes, okos beszédeivel a város katolikuságát egy csapásra meghódította. Mivel itt magyarul beszél-

¹L. Dr. Bitay Árpád: Az erdélyi róm. kath. státus gyulafehérvári „Majláth“ főgimnáziumának megalakulása. Arad, 1930.

tek, Báthory István úgy intézkedett, hogy e helyen minden körülmények között magyar szónokot kell alkalmazni. A jezsuiták 1584-ben telepedtek meg és fenntartásukra tekintélyes birtokot nyertek. A városból kiköltözött ágoston-rendűek Szent-Egyed templomát kapták, de rendes rendházuk nem épült. Iskolát is tartottak fenn. II. Lipót magyar király adományából mind e helyeket ma a görögkatholikusok birják.

Báthory István vallási intézkedéseinek fontosságát a jezsuiták által elért eredmény világítja meg. Ez eredmény elérését részben a jezsuiták lelkes munkája magyarázza meg, részben a helyi viszonyok mozdították elő.

A katolikus vallás terjedésének több körülmény kedvezett. Ilyen volt elsősorban az uralkodó család pártfogása. Báthory István hívta be a jezsuitákat, róluk minden alkalommal a legelismerőbben nyilatkozott. Ellátásukról gondoskodott, intézményeiket pártfogolta. Bevallott célja volt, hogy betelepítésükkel a katolikus vallást új életre kelti Erdélyben. Bátyja, Kristóf, készséggel hajtotta végre királyi öccse terveit, törekvéseit elősegítette, igazi szerzetesi halállal, zoltáréneklés között jezsuita kézben halt meg. Báthory Zsigmond jezsuita nevelők mellett nőtt fel, ragaszkodott hozzájuk, a vallási szabályok betartásában gyermek korában példaadó volt, alázatosságból a szentmisénél is segédkezett. A jezsuita rendfőnökhöz írt leveleiben elragadtatással beszélt a rendtagok tudományáról, szónoki ügyességéről, jámbor életéről és számukra mindenkorra való támogatását ígérte.

A fejedelmi támogatás mellett a vallás terjesztésére jó hatással volt maguknak a jezsuitáknak jó hírneve és elismert tudományossága. Életmódjuk ellen a protestánsok soha sem tették kifogásokat. Iskoláik elsőrangúak voltak, amit mi sem bizonyít jobban, minthogy tanulóik részben a protestánsok közül kerültek ki.

Emellett, mint a jezsuiták szinte fáradságos munkájuk lekicsinylésére írták, a nép nem idegenkedett a katolikus vallástól, a köznép a jezsuiták szerint a katolikus vallásra hajló, nem káromkodó, nem fajtalan, csak részeges. A nemesség protestáns vallásban való megmaradásának okát elsősorban az elvesztett egyházi javak megtarthatásában látták.

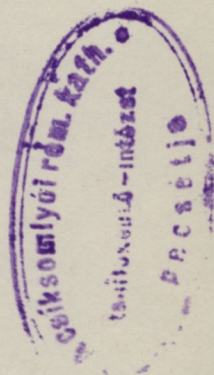
Kedvező körülmény volt továbbá, hogy az erdélyi protestánsok a vallást hirdető jezsuitákkal szemben türelmesebbek.

voltak, mint más országokban. Maguk a jezsuiták írják, hogy sokkal szelidebbek, mint a francia, vagy német protestánsok, szépen meg vannak velük, egymásnak lépten-nyomon nem kellemetlenkednek. A főrangú protestánsok a jezsuitákkal állandóan érintkeztek, Blandrata György különösen jó viszonyban volt velük, Gyulafehérváron lakásukon is többször fölkereste őket, tudományukról, erényes életükről a fejedelmi tanács előtt is elismerően beszélt. Kovacsóczy Farkas kancellár is hasonlóan nyilatkozott.

A katolikusok előnyét tapasztalták annak is, hogy ez időben már a protestáns papsággal szemben is könnyebben felvehették a versenyt. Maguk írták jelentéseikben, hogy a városi protestáns papok nem eléggé jártasak a humaniórákban, a falusiak tudatlanok, Dávid Ferencz halála után nincs, a ki velük kiálljon. Így bár a protestánsok azt kívánták, hogy a jezsuiták a tanítás mellett maradjanak és állandó tartózkodásra más helyekre ne menjenek, de a misszióktól nem lehetett őket eltiltani és a katolikusokat sem lehetett attól megfosztani, hogy állandó pap hijján közben saját vallásukhoz tartozó papot is hallgassanak.

Ilyen viszonyok között türelmességre vall az, hogy a jezsuiták békésen járhattak-kelhetek az országban. Bár a papoktól felingerelt kisebb tömegek kellemetlenséget támasztottak, de ez nem a többség műve volt. Így a mikor 1580. júniusában zivatar, robbanás pusztított a gyulafehérvári várban azért a jezsuitákat okozták. A pestis idején üresen maradt, kolozsvári rendházat meg megrohanták és kárt okoztak benne. A műveltebbek a közéletben nem bántották a jezsuitákat, tiszteletet mutattak velük szemben. Csak amennyiben hiveikből átengedni nem akartak, mint hithirdetőket igyekeztek őket utóbb távozásra bírni.

Kedvező körülmények felhasználásával a jezsuiták a hitélet felvirágoztatására, új hívők szerzésére mindent megtettek. Szilágyosmlyórról, Marosvásárhelyről, Torda vidékéről, Lugosról, Karánsebsről, Temesvár vidékéről is jöttek őket missziókra meghívni, tőlük állandó papot kérni. A követek többnyire nemes emberek voltak. Székelyföldről 30 nemes is jött egyszerre. Mivel a jezsuiták csekély létszámuk miatt e kéréseknek nem tudtak eleget tenni, állandóan panaszkodtak, hogy az aratás sok, de munkás nincs hozzá. Ilyen körülmények alkalmá-

val legnagyobb sikerrel működtek állandóan Lugos, Karánsebes vidékén, a merre sok katolikus nemes lakott. Gyula, Temesvár, Nagyvárad vidékéről 15—20 mérföldről is összesereglett a nép, vagy a jezsuiták jártak be 50—60 hódoltsági falut is. Karánsebes maga is erős katolikus középpont volt, 3000 katolikus élt benne. A csíkiak látván, hogy a nagy paphiány a katolikus vallást veszélyezteti, adót róttak magukra, hogy így a jezsuiták fenntartásához hozzájárulva, jobban juszanak papokhoz. Az összeg 300 tallér évi összeget is kitett.

Állandó lakhelyeik közül a jezsuiták legnagyobb részben Kolozsváron laktak és itt lett működésük középpontja. Rendesen innét küldtek szónokokat olyan helyekre, a hol kívánták őket, itt voltak legnagyobb számmal iskoláik, itt volt legtöbb szónokuk. Különösen felhasználták azokat a napokat, a mikor országgyűlés idején a fejedelemmel együtt nagy tömegek jöttek össze Erdély minden részéből. Ilyen alkalomkor a tanulók színi előadásokat rendeztek és ezeket az összesereglett nemesség a fejedelemmel együtt megnézte. A fejedelmet ünnepélyesen, beszédekkel, énekekkel fogadták. A színelőadások nagyszabásúak, látványosak voltak, közben fegyveres tanulók, fegyveres parasztok is szerepeltek bennök. A tanulók ügyessége, tanultsága általános elismeréssel találkozott és ez elismerés első sorban a jezsuitáknak szólt.

A színelőadások jelentőségét emeli, hogy az időben ez iskola drámákon kívül egyéb színelőadások nem voltak Erdélyben. A német iskolák évenként két előadást tartottak, a református iskolákat az 1562-iki debreczeni hitvallás ilyen darabok előadásától eltiltotta, az unitárius iskolák magyar nyelvű iskola drámáiból a XVI. századból egy maradt fenn. Tehát ők is inkább a latin nyelvű előadásokat kedvelték, éppen úgy, mint a jezsuiták. A jezsuita iskoladrámák magyar tárgyat is öleltek fel, így a fiatal Báthory Zsigmond jelenlétében Szent István királyról szóló darabot adtak elő.

Az országgyűlések napokig is elhúzódtak, mindig estek közbe olyan napok, amikor a jezsuiták szentbeszédeket tartottak, közben vallás vitákat rendeztek. E beszédeket, vitákat az országgyűlésre összejövők is meghallgatták. Báthory Kristóffal együtt Gyulafehérváron az udvar is eljárta e beszédekre. Erre való tekintettel itt képzett, jó szónokokat szerepeltettek,

a miért is e beszédek a más vallásuak is dicsérték és többen át is tértek.

A szóbeli vitákon kívül mindkét részről röpiratokat is bocsátottak ki, a melyek vallási tételekkel foglalkoztak. Így a nagy közönséget jobban bele vonták vitáikba. A jezsuitáknak kissé nehéz volt a helyzetük a könyvek és kisebb iratok kiadásában, mert rendi szabályaik szerint előzőleg a rendfőnöknek mindent be kellett mutatniok, Emellett a támadó iratokra

A szilágysomlyói Báthory-templom.

nem szívesen feleltek, hogy így az összetűzést kerüljék. A könyveket, egyéb iratokat Németországban vagy Krakóban nyomatták, a kolozsvári nyomdát gyengének tartották. Báthory István foglalkozott a gondolattal, hogy Kolozsváron katolikus nyomdát állítson fel. Ennek megszervezését Possevinora bizta. Megbízásának sikere bizonytalan. A nyomtatványok magyar vagy latin nyelvűek, részben eredetiek, a magyar nyelvűek inkább fordítások. A fordítással főleg Szántó István jezsuita foglalkozott. Báthory István Possevinonak utasításul adta, hogy magyar katekizmussal egyidejűleg román nyelvűt is adjon ki.

A románok erőszakos térítése egyáltalában nem forgott az eszében. Sőt a gör. keleti egyházat megerősödéshöz, szervezkedéshez segítette. Először Eftimie szerzetest erősítette meg a püspöki székhelyben, majd Christofort tette meg utódjává. Erdély már Báthory idejében két püspöki kerületre oszlott, a Havasalföld felé és Moldva felé eső részre. Egyiknek Ghena-die, másikkak Spiridon lett a püspöke.

A jezsuiták iskoláinak keresettségét mutatja ama körülmény, hogy sok protestáns tanuló is járt hozzájuk, 1584-ben 16 protestáns pap fia tanult náluk. A román püspök, valószínűleg Spiridon, unokájának a szemináriumba való felvételét személyesen kérte és nyerte meg. Ide akarta beadni fiát egy zsidó is, hogy abból nyelvekben jártas diplomatát neveljen.

Kedvező körülmények között, missziók hitviták, röpiratok, intézeteik révén így hatottak a jezsuiták katolikusra és más vallásúra is egyaránt. A mi a katolikus hitében megerősítette, ugyanaz a más vallásút a katolikusok közé hozhatta. Az áttéréseket csak a jezsuiták igyekezete eredményezte, kényszerítésről szó sem volt. Az áttérők nagyobb része az alsóbb néposztályból került ki, de a nemesek közül is sok lett katolikus. A jezsuiták a nemeseket jobban figyelemmel kísérték, tudván azt, hogy az ő példájukat alattvalóik is könnyen követik. Az áttérések azonban nem magyarázhatók meg földesúri kényszerítésből, hiszen még a jezsuiták falvaiban sem volt mindenki katolikus és volt olyan, aki itt a katolikus vallásról a protestánsra újból visszatért. Az uralkodó család pártolta a katolikus vallást, de annak felvételére senkit sem szorított. A más vallásuakra inkább a benső katolikus hitélet hatott, amely a jezsuiták működése nyomán fakadt. Szép beszédek, hitviták szólhatnak az észhez, de az átértett vallásosság látása hat leginkább a szemlélő lelkiületére. S a jezsuiták sikerének legnagyobb dicsérete a katolikus hitélet emelkedése.

Ennek elérésében a jezsuitáknak sok akadállyal kellett megküzdeniök. Papok hijján ugyanis a katolikus hitélet annyira alá hanyatlott, hogy a jezsuiták Erdélyt állandóan Indiához hasonlították. Vállukra nehezedett minden lelkészi teendő, olyan hatáskörrel kellett tehát őket felruházni, hogy joguk legyen keresztelni, esketni, temetni, templomot és oltárt szentelni, a gyónásban fenntartott esetek alól feloldozást adni.

Báthory István mindent megtett, hogy a nehézségeket elhárítsa. Kieszközölte, hogy a jezsuiták több, a püspöknek fenntartott szertartást végezhettek, és hogy az erdélyi papokat, bármely püspök a megkívánt kor előtt is felszentelhesse. 1582-ben ugyanis meghalt a törökök elől Leleszre menekült csanádi püspök, Melegh Boldizsár, aki az erdélyi papokat szentelte. A

A gyulafehérvári Báthory-templom.

fejedelem a jezsuitáknak és általában a katolikus papságnak a híveikkel való érintkezést is megkönnyítette azzal, hogy a házassági pereket katolikus egyházi bíróság elé utalta. Katolikus papok híjján ugyanis a házassági ügyekben is protestáns papok ítélkeztek.

Nehezítette a jezsuiták munkáját az is, hogy állandóan kevés köztük a magyar pap. Sokszor panaszkodtak, hogy ma-

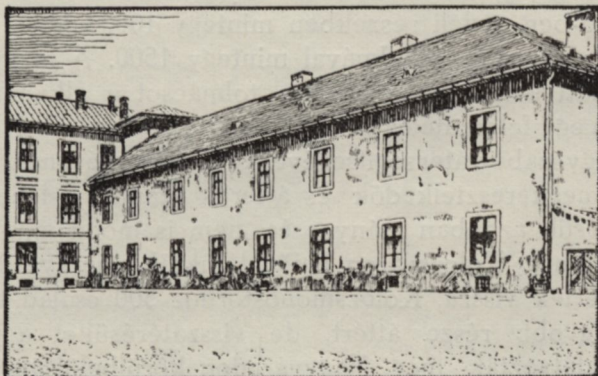
gyarokkal több eredményt tudnának elérni. 1580-ban 2, 1581-ben 6, 1584 és 1585-ben 7, 1587-ben 4 magyar páter volt közöttük : Leleszi János, Báthory Zsigmond nevelője, Szántó István, Törös György, Undó Márton, Thományi Mátyás, Ládó Bálint. A tanítók közt alig volt magyar. E páterek is szét voltak osztva, a mellett a próbaéves fiatalokat, mert még nem tartották őket eléggé képzetteknek, csak falukon alkalmazták. A török hódoltságról vetődött hozzájuk időnkint egy-egy magyar pap, akit szívesen megtartottak plebánosi teendők végzésére. Így történt a Kolozsmonostorhoz tartozó falvakban és Nagyváradra is jutott ilyen kisegítő.

A katolikusok az Erdélybe költöző jezsuitákat szívesen fogadták és e szeretetet mindig meg is tartották. Voltak, akik örömeikben sirtak, hogy megint katolikus papot láthatnak és ajándékot hoztak nekik. Szükség esetén őket védelmükbe vették és misszió tartásra keresve-keresték. Űgyüket felkarolták és reájuk hallgattak. E megértéssel függ össze a hitélet emelkedése. A katolikus nép vallásossága külsőleg kifejezést nyert az ünnepek megülésében, a szent beszédeken és körmeneteken való megjelenésében, a szentségekhez való járulásban, a szenthelyek tiszteletében.¹

Az ünnepek száma nagy volt. Megtartották az Úr ünnepeit, a Mária ünnepeket, az apostolokét, sok szentét, főleg a magyarokét. A jezsuiták elve volt, hogy a helyi ünnepek számát ne apasszák. A templomok védő szentjének napját is megülték. A kolozsvári belső templom Szent Ferencről, a külső Szűz Máriáról volt elnevezve, ők mindkettőt október első vasárnapjára tették. Ünnepnep és vasárnap énekes miséket mondtak, közben nagy pompával és zenével. A tanulók orgona és egyéb zene együttes kísérete mellett is énekeltek. Husvétkor Jegenyén az Úr feltámadásáról szóló éneket énekeltek, mindenesetre magyarul, mert három paraszt fenntartotta a régi éneklési módot. Mise alatt Urfelmutatáskor az oltáron fáklya vagy nagy gyertya égett, ünnepélyes misekor a főoltáron két nagy és négy kis gyertya. Ünnepnep és vasárnap délután ünnepélyes vecsernyét tartottak, közben zenével.

¹ L. Biró Vencel : A római katolikusok helyzete és hitélete Erdélyben a jezsuiták első betelepülése idején. Kolozsvári róm. kath. főgimn. Értesítő 1913—14-ben.

Ha emberük volt rá, ünnepeken, vasárnap délelőtt és délután is volt szentbeszéd. A délutáni szentbeszéd többnyire katekizmus magyarázatból állott. Az istentiszteletbe a tanulókat is bele vonták. Így vecsernye után a tanulók elimádkozták a Miatyánkat, Üdvözlégyet, Hiszekegyet és a Tíz parancsolatot, a tanultabbak három-négy kérdést adtak fel egymásnak, ezeket megfejtették, mire a hitszónok ugyanazt bővebben kifejtette. Kolozsváron délelőtt 800—1000, délután 300 ember is összejött beszéd hallgatásra. Gyulafehérváron is megjelent 300—400 ember. Nagyváradon a környékről is sokan összesereglettek, mivel a szegények ingyen fürödhetek az ot-tani fürdőben. Ilyenkor kicsiny volt a templom, a szónok tehát a temetőben elhelyezett állványról beszélt. Kolozsváron németül is beszéltek, mindegyik helyen magyarul és németül

A gyulafehérvári róm. kath. főgimnázium fennmaradt része
a Báthory-korból.

is szónokoltak. Missziók alkalmával 5—6 beszédet is tartottak egy nap, sok falut bejártak. Nagyvárad, Temesvár, Lugos és Karánsebes vidékén a török hódoltságából is sokan jöttek szentbeszéd hallgatásra.

Husvét idején körmeneteket tartottak. Ezek nagyobb szabásuak voltak, félnapig is eljártak és az erdőből virágzó ágakkal felékesítve tértek haza. Ilyen körmeneteken vettek részt a tanulók Virágvasárnap előtt való délután. Korán felkeltek, misét hallgattak, utána kimentek az erdőbe és csak 12 óra után tértek vissza. A magukkal hozott virágzó ágakkal az oltárokat díszítették fel. Husvétkor a nép Kolozsváron kora

reggel elindult, Bácsfaluig ment és utközben mindenütt a régi mód szerint az Úr feltámadásáról szóló éneket énekelte. Szentbeszédre és misére vissza jött a városba.

Rendszerint az ünnepnapokkal és vasárnapokkal kapcsolták össze a hivek gyónását, a kisdedek keresztelését, e napokon történtek az áttérések és házasságkötések. A gyónók és áldozók számáról időnkint hivatalos jelentések számolnak be. A gyónók száma rendszeren nagyobb, mint az áldozóké. 1580 Husvét táján Kolozsmonostoron 207 áldozott, köztük tanulók is, Kolozsváron 129, Bácsoson 157, Jegenyén 72. 1581-ben Székelyföldön a missziót tartó pap nem tudott olyan korán felkelni, hogy gyónó ne lett volna. Vásárhelyen, mondják, 3000 gyónó is volna, ha pap lenne. 1581-ben az előző év Karácsonyától ez év Husvétjáig Kolozsváron és vidékén körülbelül 1000 ember gyónt és áldozott. Gyulafehérváron 100 gyónás volt. 1585-ben a déli részekben mintegy 1000 ember áldozott, a székely missziók alkalmával mintegy 1500. A magyar paphiány miatt kénytelenek közben tolmácsot is alkalmazni. Így 1586-ban egy felszentelés előtt álló papot használtak fel e célra, máskor egy szabófrátersegítségével kellett a gyónást meghallgatni.

A megkeresztelkedők és áttérők számát is feljegyezték. Feljegyzésük azonban hiányos és nem is mond mindig határozott számot. Kolozsváron bejövetelüktől számítva 2 év alatt 400-an tértek vissza, Kolozsmonostorhoz 500 család tartozott, ezek nagyobb része áttért, de visszatérésüket a jezsuiták nem akadályozták meg. Nagyváradon körülbelül 1000 ember tért vissza, de közülük sok a hódoltság területére esett. Ide számítható a felnőtt, de meg nem kereszteltek belépése is. Alig volt ünnepnap, hogy hat-hét gyermeket meg nem kereszteltek volna, köztük 8—10 éveseket is. Protestáns szülők maguk is hozták meg nem keresztelt gyermekeiket keresztelés végett. 1584-ben 200-nál több keresztelkedett meg, a székelyek közül mintegy 100, akik 10—16—20 évesek voltak. Nagy volt a keresztelkedők száma Gyula, Temesvár vidékén is. Ez utóbbi vidéken olyan nagy volt a paphiány, hogy a jezsuiták egy házas tanítónak adtak felhatalmazást a keresztelésre, a házasságok tudomásul vételére. A pestis idején Kolozsváron 100 ember tért át. A tanulók közül 65 lett katolikus. Keresztszülőknek a protestánsokat is elfogták az Üdvözítő mondása alapján: Hagyjátok hozzám jönni a kisdedeket.

Báthory István.

Bérmálás hosszú idő után Báthory Kristóf temetése idején volt, amikor a temetésre jövő Bialobrzkeski Márton kamienici püspök sokakat megbérmált.

Vasárnapra és ünnepnapra tették rendesen a házasságokat is. E dologban sok kétség adódott, a melyek megoldására a jezsuiták felebbvalóiktól állandóan tanácsokat és utasításokat kértek.

A tanulók hitélete mindvégig élénk, gyakran gyónnak, áldoznak, szentbeszédeket hallgatnak, miséken, vecseryéken énekelnek, körmeneteken részt vesznek, vallási kérdések tisztázására vitákat rendeznek. Szentmisét naponkint hallgatnak, a nagyobb tanulók a népnek tartott szentbeszédekre is eljártak, a kisebbeknek az osztályokban beszéltek. A tanulók megtanulták, hogy az ellenvetéseket hogyan kell megcáfolni, jártasak voltak a szentírásban. Erdélyben ugyanis nem lehetett a szentatyákkal, zsinati végzésekkel, pápai rendeletekkel bizonyítani, a protestánsok tekintélyül csak a szentírást fogadták el. Bensőbb hitélet fejlesztését célozta az ifjúság körében megalakult Mária Kongregáció. Gyermekek korában Gyulafehérváron Báthory Zsigmond is benne volt a kongregációban. A hitélet emelkedését mutatja, hogy a tanulók közül többen papi pályára léptek. 1586-ban 20 folyamodott a jezsuitákhoz, belőlük 6-ot felvettek. A szemináriumból kikerülő első papot 1587-ben Lengyelországban szentelték fel.

A hitélet emelkedésével együtt járt, hogy a szenthelyeket, templomokat és temetőket rendezték. A jezsuiták bejövetelük alkalmával mindenütt látták a reformáció alatt elpusztult templomokat. A protestánsok a ruhákat, edényeket elvitték, a képeket pedig elégették. A kolozsvári templomban ajtó, ablak rossz volt, Kolozsmonostoron hiányzott minden disz. Gyulafehérváron is csupaszon állottak a falak, padlózni, padokat elhelyezni kellett. Legszegényesebb volt a templom Nagyváradon. E helyek rendbehozatalában a fejedelem, Báthory István, segédkezett.

Templomi felszerelés Gyulafehérváron és Nagyváradon maradt meg. Gyulafehérváron megmaradt sok ruha és szent-edény. A fejedelem ezeket a jezsuitáknak adta, a kik e tárgyakat szétesztva használták. Nagyváradon is sok ruhát, egyházi könyvet őriztek meg, a melyeket Báthory szintén a jezsuitáknak engedett át. Gyulafehérváron és Kolozsváron te-

mető nélkül maradtak a katolikusok, csak a templom körül maradt kis hely a sírok számára. A nép szeretett volna a templom kriptájába temetkezni, de a jezsuiták iparkodtak őket erről lebeszélteni. 1586-ban a fejedelem a kolozsvári tanácsot útasította, hogy a katolikusoknak engedjen át temetőt. Nagyváradon is a templom körül temetkeztek.

Báthory István szobra Páduában.

A sok munka elvégzésére, amely a jezsuitákra Erdélyben várt, állandóan sok rendtagra volt szükség. Soha nem voltak ugyan elég számmal, de az emberhiányt lelkesültségük pótolta. 1580-ban 15-en, 1581-ban 16-an, 1584-ben 38-an voltak benn az országban Köztük páterek, tanítók, fráterek. Igen nagy csapásként nehezedett rájuk az 1586. év tavaszán kezdődő pestis. Sokan meghaltak közülük úgyannyira, hogy azt mondogatták, Erdély ép úgy a jezsuiták

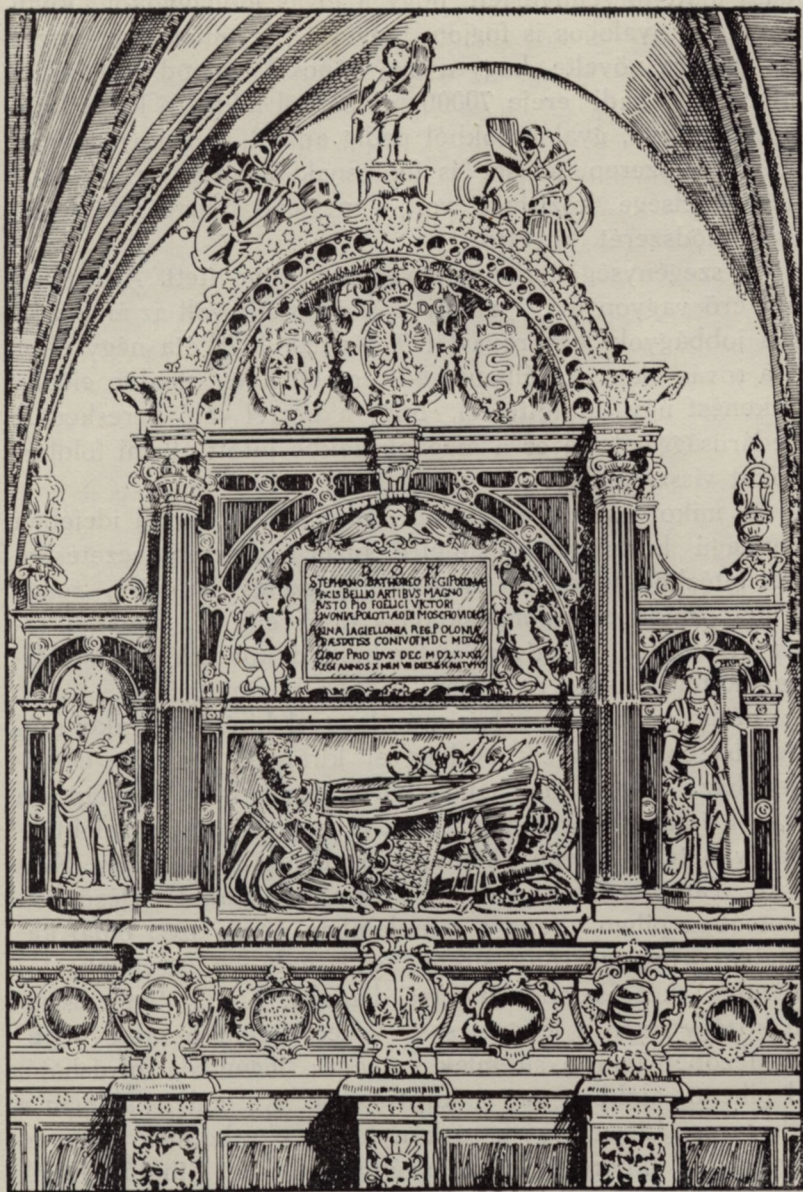
temetője lett, mint a török ellen Magyarországra küldött német katonáké. 25-en haltak meg pestisben, köztük 7 páter, 6 tanító, a többi fráter. A halálnak volt kik között tarolnia, mert ez évben csak Kolozsváron 30 jezsuita élt.

A nagy sikerek, amelyekkel a jezsuiták dicsekedhettek, a protestánsoknak nem tetszettek, azért Báthory István halála után az országgyűlés kiutasította őket Erdélyből. E kiutasítás utóbb is megismétlődött. Elszegényedve, szegényes intézményeket fenntartva, a jezsuiták mindamellet Kolozsváron és Gyulafehérváron a fejedelemség egész kora alatt fennmaradtak és a katolikus ifjúság nagyobb részét felnevelték. Ez iskolák fennmaradása tehát Báthory István fejedelemnek az érdeme, aki a jezsuitákat behívta és velük Erdélyt megszerettette. Az erdélyi katolikus közoktatásügy és a jezsuita név a fejedelemség befejező korszakáig egyfogalom lett Erdélyben. A kolozsvári és gyulafehérvári iskolákhoz a fejedelemség idejében először az udvarhelyi jezsuita, utóbb a csíksomlyói (csíkszeredai) ferencrendi és a kantai (kézdivásárhelyi) minorita középiskolák csatlakoztak.

Báthory István nevéhez fűződik, hogy intézkedéseivel az elgyengült erdélyi katolikuságba erőt öntött és őket nagyobb szervezkedéshez segítette.

Bethlen Gábor fejedelem 1615-ben feledésbe ment országgyűlési végzést ujtott fel, amely szerint egy-egy helyen a templom és a hozzá tartozó vagyon a többségben lévő vallást illeti. E feledésbe ment törvény eredetét ugyancsak Báthory István uralkodására vezethetjük vissza. 1581-ben ugyanis törvényt hoztak arról, hogy vitás esetben a fejedelemtől kiküldött bizottság állapítja meg, hogy melyik vallás híveiből van több, mint a lakosság fele. Ugyancsak az ő uralkodása alatt lévő szellem alapján alakult meg halála után két évvel az a törvény, hogy a saját birtokaikon a katolikus főurak is tarthatnak papot. E két intézkedés lehetővé tette a katolikusok fennmaradását és vallásgyakorlatát, amiért az elismerés szintén Báthory Istvánt illeti.

A fejedelem egyéb országos intézmények megteremtésében is nagynak mutatta magát. Az ország hadseregét létszámban és fegyvernek tekintetében hozzáértően növelte. Eddig a nemesek, székelyek és szászok hadereje mellett a jobbágyságból minden 16-ik ember ült fel háború esetén. Ural-

Báthory István síremléke Krakóban.

kodása alatt törvénné lett, hogy a lovas jobbágyokon kívül ugyanannyi gyalogos is fogjon fogyvert. Ez újítással a létszámot annyira növelte, hogy a míg János Zsigmond uralkodása alatt Erdély hadi ereje 70000 emberből állott, ő lovasokból kiállított ennyit, gyalogosokból pedig annyit, a mennyit akart. A tüzérség szerepeltetését is fontosnak tartotta. Kiváló hadvezéri tehetsége közismert volt, a meglepő támadások, rajtaütések módszerét követte.

A szegénység terhein lényegesen könnyített. Addig hat forint érő vagyon után, amely két ökörnek volt az ára, fizettek a jobbágyok egy rovást (99 dénárt), 1578 óta négy ökör lett a rovás alap. Az államjövedelemben ilyen módon előálló csökkenést úgy tüntette el, hogy a bőrrel való kereskedést egyedárusággá tette és a magánkezekbe jutott állami földbirtokokat visszaszedegette.

A mikor Erdélyt a kiskorú Báthory Zsigmond idejében háromtagú kormányzó testületre bízta, az ország vezetésére olyan intézkedéseket tett, amelyekből széles látóköre, rendszeretete, mindenről gondoskodása tűnik elő. A fejedelmi tanács jelentősége, az udvari élet, a külföldi követek illő fogadásának kötelezettsége ez iratból szépen bontakozik ki.

Báthory István fejedelem és lengyel király a krakói székesegyházban nyugszik. A lengyel királyok temetője e székesegyház. A templom hajója körül épült hét oldalkápolna alól, a kriptában, pihenő királyok és nagy emberek emléktábláival van tele. Itt van eltemetve Szobieski János király, Kosciusko Tádé szabadsághős. A király renaissance izlésű ónkoporsóban pihen. Fenn a templomban egyik szép oldal kápolnában vörösmárvány síremléke látható. A síremlék főmotívuma: két oszlopon nyugvó diadalív. Ennek timpanonjában középen van a lengyel sas. A két oszlopköz által képezett mezőben felül a síremlék szövege: legendája olvasható, alul pihenő alakban van a király képe. Az emlék alapján a Báthory család címere: a sárkányfogak ékeskednek. Az emlékművön a háború és béke jelvényei egyaránt láthatók. Egyik oldalon álló ifjú mellett az oroszán a harci bátorságnak, másik oldalon álló ifjú kezében a galamb a békének és az ott látható kígyó az okosságának a kifejezője. A Bethlen család címerpajzsának kígyó alakja is látható még az emlékművön. E kígyó vagy a fejedelem okosságát jelképezi, vagy azt a sár-

kányt akarja jelenteni, amelyet az egyik Báthory a hagyomány szerint megölt. A Báthory család ugyanis nem állott olyan összeköttetésben a Bethlenekkel, hogy ezek címere megokoltan a király síremlékére kerülhetett.

A síremléken tehát azok a tulajdonságok nyernek megörökítést amelyek a kolozsvári főgimnázium mintegy 200 éves nagy Báthory képén is szembe tűnnek. Az uralkodó testét a szerencsés hadvezér vert diszítésű páncél ruhája fedi. Kezében kormánypalcája, a mellyel népeit bölcs mérséklettel irányította. Másik kezében kettőstornyú, csúcsíves templom, amely templom művélemény szerint a jezsuitáknak Kolozsvárt adott u. n. kolozsmonostori, hajdan bencés apátsági templom képe. A kép felett Szűz Mária, a kinek a templom ajánlása szólt. Királyi korona alatt a lengyel sas és a Báthory család címéréből a sárkány fogak láthatók. A háttérben lévő képek közül a baloldali a kolozsmonostori apátságot, a jobboldali a szilágysomlyói templomot és távolban a Báthory várat őrizte meg. Mindkét kép emlékezet után, tehát nem pontos kivitelben készült, de egyedül fennmaradt rajzai e helyeknek.

A régiek tehát Báthory Istvánban ugyanazokat az életértékeket vették észre és emelték ki, amelyeket mi is csodálattal szemlélünk és születésének 400 éves fordulójakor készséggel elismerünk. Így kapcsolódik össze mult és jelen, hogy együtttézésük a király és fejedelem örök nagyságának hirdetője legyen.

CLUJ-KOLOZSVÁR,
STR. UNIVERSITĂȚII
(V EGYETEM-Ű)

8.